

УДК 349.22

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.32>

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Кузнецова М.,

кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри приватного та соціального права
Сумський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3566-6016>

Ананьєв С.,

здобувач другого освітнього рівня за спеціальністю 081 «Право»
Сумський національний аграрний університет

Сафонова Т.,

здобувачка другого освітнього рівня за спеціальністю 081 «Право»
Сумський національний аграрний університет

Кузнецова М., Ананьєв С., Сафонова Т. Механізми захисту трудових прав в період дії воєнного стану.

У статті здійснюється аналіз механізму захисту порушених трудових прав працівника в період дії воєнного стану. Зокрема, визначається поняття механізму, яке охоплює систему елементів, серед яких суб'єкти захисту трудових прав, правові норми, а також форми захисту. Під захистом порушених трудових прав розуміють сукупність нормативно-правових заходів, які здійснюються з метою відновлення порушених прав, застосування організаційних і правових способів припинення і попередження порушень трудового законодавства, відновлення порушених трудових прав громадян, а також відшкодування понесеної внаслідок цього шкоди. Форма захисту порушених трудових прав пов'язується з суб'єктом, який здійснює такий захист. Воєнний стан передбачає вичерпний перелік таких суб'єктів, до яких відбувається звернення зі скаргою: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, суд. В залежності від суб'єкта захисту, до якого звертається працівник, способи захисту розподіляються на юрисдикційні і неюрисдикційні. Юрисдикційний захист здійснюють державні органи, а сам захист розподіляється на загальний і спеціальний. Загальний захист здійснюється судами, а спеціальний – контролюючими органами, серед яких прокуратура, а також комісія по трудових спорах. До неюрисдикційних способів захисту належать примирно-третейські процедури, самозахист і громадський захист. Серед способів захисту визначають відновні, припиняючі, штрафні. Під юридичним механізмом також розуміється можливість здійснювати певні вчинки для захисту прав і свобод, тому також

механізмом захисту трудових прав є сукупність послідовних дій, які здійснюються суб'єктом, права якого порушено. Механізм захисту передбачає кілька етапів, серед яких: усвідомлення порушеного права, обрання суб'єкта захисту, звернення до нього з заявою, вирішення питання по суті.

Ключові слова: воєнний стан, позов, право на захист, робітник, роботодавець, трудові права, суд.

Kuznetcova M., Ananiev S., Safonova T. Mechanisms for the protection of labor rights during the period of martial status.

The article contains a legal analysis of the concept of the mechanism of protection of the violated labor rights of the employee during the period of martial law. During the research, the concept of the protection mechanism is defined. The legal protection mechanism is a system of interrelated elements. Among the elements of the mechanism of protection of violated labor rights, the following are distinguished: subjects of protection of labor rights, legal norms, forms of protection. The protection of violated labor rights is a set of normative and legal measures that are carried out with the aim of restoring violated rights. At the same time, organizational and legal methods are used to stop and prevent violations of labor legislation, as well as to restore violated labor rights of citizens. The form of protection of violated labor rights is associated with the entity that provides such protection. General protection is carried out directly by courts, and special protection is carried out by controlling bodies. The prosecutor's office and the commission on labor disputes should be singled out among the controlling bodies. Non-judicial methods of protection include self-defense, arbitration courts, and public protection.

Among the methods of protection, three main ones are defined: restorative, stopping, penalty. The legal mechanism also means the ability to perform certain actions for the protection of rights and freedoms, therefore, the mechanism for the protection of labor rights is also a set of consecutive actions carried out by the subject whose rights have been violated. The means of protection in such cases will be reinstatement in the previous position, payment of material compensation, and in the case of dismissal of the employee at his own will, the issuance of the employment book to the employee.

Key words: martial law, lawsuit, right to defense, worker, employer, labor rights, court.

Постановка проблеми. Режим воєнного стану, оголошений в Україні, приніс низку викликів, які також стосуються реалізації прав працівників на працю. Такі виклики пов'язані із зміною умов і оплати праці, міграції працездатного населення за межі України, а також з іншими обставинами, які настають у зв'язку із тривалою військовою агресією у відношенні до громадян України. Наміри влади зберегти економіку і робочі місця невідворотно тягнуть за собою зміни в законодавстві на етапі адаптації до нових обставин, що викликає низку невирішених проблем у трудовому законодавстві, що стосуються, зокрема, захисту трудових прав.

Аналіз останніх досліджень. Розв'язання даної проблематики започатковано такими вченими, як В.М. Андріїв, В.Б. Бойко, В.Б. Буряк, І.М. Вагановою, І.В. Дашутінім, Е.Л. Ковалюмнус, І.В. Лагутіною, Б.П. Ратушною та іншими. Зокрема, їх праці присвячено правовому захисту трудових прав, принципам та механізмам. Але невирішеною проблемою залишається визначення безпосередньо механізму захисту порушених трудових прав працівників у період воєнного стану.

Мета дослідження. Комплексний аналіз механізму захисту порушених трудових прав працівника в період дії воєнного стану. Зокрема, поняття механізму, яке охоплює систему елементів, серед яких суб'єкти захисту трудових прав, правові норми, а також форми захисту.

Виклад основного матеріалу. В Україні у зв'язку з вторгненням військ з боку Російської Федерації проголошено військовий стан, згідно Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до положень ст. 1 вказаного закону, визначається режим воєнного стану, а також визначаються під час воєнного стану права і свободи людини і громадянина та права та законні інтереси юридичних осіб [1].

Також в п. 5 ч. 1 ст. 6 цього ж Закону міститься посилання на Указ Президента України про введення воєнного стану, під час якого обмежу-

ються права і свободи людини і громадянина із зазначенням строку таких обмежень. Обмеження стосуються, в першу чергу, реалізації трудових прав громадянами України, а також іншими громадянами, які проживають в Україні в період дії воєнного стану [1].

Під трудовими правами, відповідно ст. 2 Кодексу законів про працю, розуміються права на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру. Сюди входить вільний вибір професії, роду занять, роботи, Також в трудові права входить право на відпочинок, щорічні оплачувані відпустки, здорові і безпечні умови праці. Серед прав на працю також є вирішення колективних трудових спорів у передбаченому законодавством порядку.

У зв'язку із зміною у реалізації трудових прав прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Вказаний закон стосується змін у реалізації трудових прав, пов'язаних із нормами законодавства про працю, зокрема, він стосується змін, пов'язаних з укладенням трудового договору в умовах воєнного стану, змін істотних умов праці, особливостями розірвання трудового договору, особливостями встановлення і обліку робочого часу і часу відпочинку, роботи в нічний час, оплати праці, відпусток, відшкодування грошових сум, пов'язаних з діями агресора, але не охоплює питання захисту порушених трудових прав.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників», який набув чинності 27 травня 2022 року, відповідно до положень якого будь яка дискримінація у сфері праці є недопустимою, а особи, які зазнали дискримінації, як однієї із форм порушення прав на працю, повинні звернутися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до суду із скаргою [2].

Таким чином, законодавство визначає коло суб'єктів, пов'язаних із здійсненням функції захисту порушених трудових прав. Б.П. Ратушною зазначається, що захист передбачає діяльність не тільки вищеперерахованих суб'єктів, а й самих суб'єктів правовідносин по відновленню порушених трудових прав [3, с. 292].

Під захистом порушених трудових прав розуміють сукупність нормативно-правових заходів, організаційних і правових способів припинення і попередження порушень трудового законодавства, відновлення порушених трудових прав громадян і відшкодування понесеної внаслідок цього шкоди [4, с. 131].

На думку І.В. Лагутіної, механізм захисту порушених трудових прав має наступну структуру:

1) оцінка працівником, права якої порушуються, оспорується чи не визнаються, обставин і характеру порушення; 2) вибір форми захисту; 3) вибір способу захисту в межах відповідної форми захисту [5, с. 21].

На відміну від І.В. Лагутіної, Е.Л. Ковалюм-нус вважає, що механізм захисту трудових прав складається з: 1) міжнародно-правових норм та норм чинного законодавства; 2) правових принципів захисту; 3) суб'єктів захисту трудових прав; 4) методів та форм захисту [6, с. 173].

Виходячи з суттєво різних визначень, потрібно визначитись із самим поняттям механізму захисту. Відповідно до Словника іншомовних слів, механізмом є: 1) пристрій, що передає або перетворює рух; 2) внутрішня будова або система чогось, устрій; 3) сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище та ін. [7].

Якщо розуміти механізм захисту як систему, то в її складову входять такі елементи, як суб'єкти, правові норми і форми захисту.

Серед суб'єктів, на нашу думку, слід виділити чотири категорії. До першої відноситься сам працівник, який потребує відновлення порушених прав у воєнний період, до другої категорії суб'єктів відноситься роботодавець, чії дії можуть оскаржуватися працівником. Третя категорія суб'єктів включає державні органи контролю за дотриманням трудового законодавства, які не відносяться до судових органів. Четверта категорія суб'єктів є судами: від першої до останньої інстанції.

Правові норми у механізмі захисту порушених трудових прав визначаються такими нормативними актами, як Конституція України, Кодекс законів про працю, закони та підзаконні акти, міжнародні договори. Правові норми також охоплюють діяльність суб'єктів, які здійснюють захист порушених трудових прав, зокрема, це Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» тощо.

Щодо форм захисту порушених трудових прав, під ними розуміється порядок юридичної діяльності із захисту порушених трудових прав і інтересів. Форма пов'язується з суб'єктом, який уповноважений здійснювати такий захист. Воєнний стан передбачає вичерпний перелік таких суб'єктів, до яких відбувається звернення зі скаргою: до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до суду.

В залежності від обраного суб'єкта захисту, до якого звертається працівник, способи захисту розподіляються на юрисдикційні і неюрисдикційні. Юрисдикційний захист здійснюють державні органи, а сам захист розподіляється

на загальний і спеціальний. Загальний захист здійснюється судами, а спеціальний – контролюючими органами, серед яких прокуратура, а також комісія по трудових спорах.

До неюрисдикційних способів захисту належать примирно-третейські процедури, самозахист і громадський захист.

Пояснюючи зміст безпосередньо способам захисту, варто навести, наприклад, позицію І.В. Лагутіної, яка виділяє наступні способи захисту:

– відновні (поновлення на роботі; виплата середнього заробітку);

– способи, що припиняють порушення (визнання недійсним умов договору про працю; усунення порушень трудового законодавства);

– штрафні (відшкодування майнової шкоди; компенсація моральної шкоди [8, с. 9].

Виходячи з наведеної класифікації, вважаємо, що належний спосіб захисту своїх прав залежить від змісту правовідносин між працівником та роботодавцем, які виникають із реалізацією трудових прав у воєнний період, найрозповсюдженішою проблемою є реалізація права розірвання трудового договору за ініціативи працівника, без попередження роботодавця за два тижні, отримання розрахунку та трудової книжки своєчасно у зв'язку з таким звільненням. Окремою проблемою є відправлення працівника у неоплачувану відпустку у воєнний період без достатніх на це підстав, що потребує перевірки необхідності таких заходів, які призводять до скрутного матеріального становища. Це також стосується переведення на неповний робочий день, звільнення робітника без попередження.

Заборона на звільнення у військовий період стосується таких незахищених категорій працівників, як вагітних жінок, одиноких матерів, жінок з дітьми до трьох років. Необхідним способом захисту у цих випадках буде поновлення працівника на посаді та виплата середнього заробітку.

Під юридичним механізмом також розуміється можливість здійснювати певні вчинки для захисту прав і свобод, тому ми вважаємо, що механізмом захисту трудових прав є сукупність послідовних дій, які здійснюються суб'єктом, права якого порушено. Механізм захисту передбачає кілька етапів, серед яких: усвідомлення порушеного права, обрання суб'єкта захисту, звернення до нього з заявою, вирішення питання по суті.

Слід зазначити, що судовий спосіб вирішення трудових спорів у воєнний період залишається, як і в мирні часи, надійним і дієвим.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що механізм захисту трудових прав у воєнний період включає в себе такі елементи, як суб'єкти, правові норми і форми захисту. Ви-

діляється чотири категорії суб'єктів, серед яких працівник, роботодавець, уповноважені органи і суд. Форми захисту включають способи захисту, які обираються в залежності від ситуацій порушення і суб'єктів звернення.

Механізм захисту трудових прав у військовий період носить тимчасовий характер і ґрунтується на внесених змінах у законодавство, яке регулює трудові відносини, але в цілому майже повністю його охоплює. Припинення воєнного стану призведе до відновлення діючих у мирний час норм трудового права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.10.2022).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників. Закон України від 12.05.2022 № 2253-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2253-20#Text> (дата звернення: 16.10.2022).
3. Ратушна Б.П. Форми правового захисту трудових прав в Україні. *Вісник Львівського торгівельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 290–296.
4. Буряк В. Система правового захисту трудових прав та законних інтересів працівників в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. № 63. С. 120–131.
5. Лагутіна І.В. Юридичний механізм забезпечення особистих немайнових трудових прав працівників. Автореферат дисертації на здоб.наук.ступ.д-ра наук. Одеса, 2015. 41 с.
6. Ковалюмнус Е.Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні. Дис. на здоб.наук.ступ.канд.наук. Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2021. 246 с.
7. Механізм. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CC%E5%F5%E0%ED%B3%E7%EC> (дата звернення: 16.10.2022).
8. Лагутіна І.В. Форми захисту трудових прав працівників. Автореферат дис. на здоб. наук. ст. канд. юр. наук. *Одеська національна юридична академія*. Одеса, 2007. 22 с.